

Een uniek gebouw, dat alleen in de Zaanstreek kan staan

Het stadhuis van Zaanstad

De geest van de plek

Zaanstad heeft een bijzonder stadhuis. Een uniek gebouw, dat alleen in de Zaanstreek kan staan. Zowel in het exterieur als in het interieur zijn de Zaanse cultuur en geschiedenis te herkennen. Niet alleen de architectuurgeschiedenis, maar ook de geschiedenis van de streek zelf: hoe de mensen hun geld verdienden, hun huizen bouwden en hoe ze in het leven stonden.

Architect Sjoerd Soeters neemt de *genius loci*, de geest van de plek, als uitgangspunt voor zijn ontwerpen. Daardoor spreekt het stadhuis een voor iedereen begrijpelijke 'beeldtaal'. Die taal bestaat niet uit ingewikkelde abstracties of symbolen, maar uit herkenbare kleuren en vormen. Daarmee is het een sprekend gebouw geworden, een gebouw dat het verhaal van de Zaanstreek vertelt.

De architectuur

De valse voorgevel

Het stadhuis bestaat uit acht enorm uitvergroete Zaanse 'huizen' van vier verdiepingen hoog. Ze kenmerken zich door de typisch Zaanse interpretatie van de 'valse voorgevel'. De valse voorgevel stamt uit de Renaissance. Als periode in de kunstgeschiedenis markeert de Renaissance de overgang van de middeleeuwen naar wat men de 'Nieuwe Tijd' noemt. Dat was ongeveer in de 15de en 16de eeuw. De Italiaanse architect Leon Baptista Alberti (1404-1472) is een van de eerste en invloedrijkste vertegenwoordigers van deze stroming. Hij plaatste voor een middeleeuwse kerk in Florence, de Santa Maria Novella een 'valse voorgevel', om zo een mooie wand te maken aan het plein dat voor de kerk werd aangelegd. Zo'n voorgevel wordt wel 'vals' genoemd omdat hij geen constructieve betekenis heeft. Maar voor Alberti was de louter esthetische vraag van de pleinwand, de in proportie zuivere vormgeving van het gezicht van de kerk en daarbinnen de compositie van voordeur, roosvenster en grafnissen voor de adellijke familie al voldoende functie om het ontwerp te maken.

De Italiaanse renaissance was een belangrijk voorbeeld voor architecten in heel Europa. In Amsterdam bijvoorbeeld, hebben veel grachtenhuizen een 'valse' voorgevel.

Ook in de Zaanstreek is de valse voorgevel overal te zien, in allerlei stijlen. Meestal werd eerst een huis gebouwd, pas later de voorgevel. Hoe die eruitzag, hing af van het beroep en de status van de bewoner. Een notaris liet een andere voorgevel bouwen dan een boer. Is de valse voorgevel van de Amsterdamse grachtenpanden nog twee stenen dik, in de Zaanstreek zijn het niet meer dan twee houten planken. Daarin is terug te zien dat de mensen het vroeger niet breed hadden, maar deze bouwwijze weerspiegelt ook de pragmatische instelling van de Zaanster en zijn afkeer van dikdoenerij. Het moest allemaal snel, niet te duur en niet te protserig. Om die dunne gevel niet te plat te maken, werd hij versierd met witte lijsten en krullen. Hierdoor, en door de rangschikking en grootte van de ramen, kregen de gevels diepte. Zo werd met weinig middelen toch een sterk visueel effect bereikt.

De voorgevels van de werkhuizen van het stadhuis vertonen dezelfde opbouw. De zijgevels zijn, zoals in een gewoon Zaanse huis, informeel, de voorgevels formeel. Er is veelvuldig gebruik gemaakt van witte lijsten en stijlen. Ramen zijn verschillend van grootte. De voorgevels zijn strak symmetrisch ingedeeld, in de zijgevels zijn de ramen verschillend van grootte en verspringen van plaats. De gevels zijn van een houtachtig materiaal gemaakt; de werkhuizen zijn afgedekt met een sporenkap, een ander kenmerk van Zaanse huizen. Een sporenkap is een kap met houten balken (de sporen) die in een 3/4/5 hoek van de zijwand naar de nok lopen.

Een mengeling van stijlen

De Zaanse architectuur kenmerkt zich ook door eclecticisme, een mengeling van stijlen. Het eclecticisme is goed te herkennen in de gevels van het stadhuis. Ze hebben allemaal een geheel eigen, herkenbaar ontwerp. Elke gevel is weer anders opgebouwd. Zoals

Alberti vroeger een voorbeeld was voor Amsterdamse en Zaanse bouwers, heeft Soeters zich bij het ontwerp laten inspireren door grote werken van hedendaagse wereldberoemde architecten.

De top van het huis met de stijlen die tot buiten de topgevel doorlopen, verwijst naar een werk van Renzo Piano (1937). Het is het Jean-Marie Tjibaou Cultureel Centrum (1998) in Nouméa, Polynesië, een centrum waarin de Kanak-cultuur van het Pacificische Nieuw-Caledonië uitgedragen wordt.

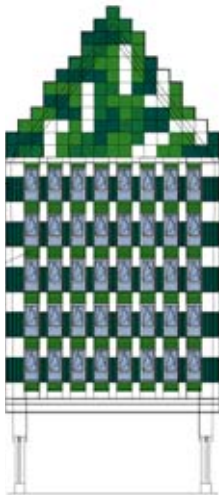
De voet van hetzelfde huis verwijst naar de Finse ambassade in Berlijn en een gebouw in Basel van de Zwitserse architecten Herzog en De Meuron.

Een traditioneel Zaanse pakhuis. De topgevel is geïnspireerd op het werk van Robert Venturi (1925).

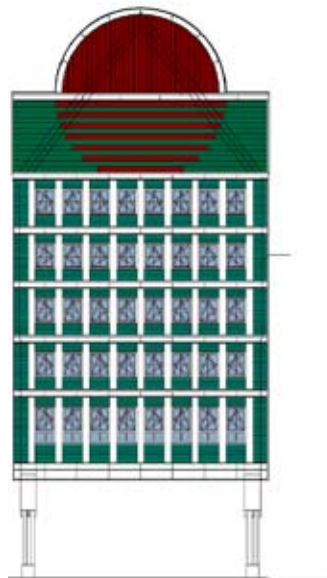
De gevel is geïnspireerd op het werk van de Italiaanse architect Adolfo Natalini (1946), met name op het Waagstraatcomplex in Groningen. Kenmerkend zijn (onder meer) de bakstenen en de witte blokjes.

De topgevel van dit huis is geïnspireerd op het computerspel Tetris.

De Chinese architect I.M. Pei (1917) ontwierp de nieuwe entree van het museum het Louvre in Parijs. De piramide waaronder de grote entreehal is gemaakt, is terug te vinden op de topgevel van dit huis.

Het halfronde fronton verwijst niet naar een gebouw in het bijzonder maar naar Japan. Het is een gebaar naar de Japanse toeristen die Zaanstad hoopt te ontvangen. Overigens komt dit soort gevels al van oudsher in de Zaanstreek voor.

Rafael Moneo (1937) is een Spaanse architect die onder meer bekend is vanwege zijn ontwerp van het stadhuis van de Spaanse stad Murcia.

De Italiaanse architect Aldo Rossi (1931-1997) ontwierp Il Palazzo, een hotel in Tokyo. Soeters liet zich hierdoor inspireren voor het ontwerp van de voorgevel van dit huis.

De Schotse rok van Zaanstad

De *tartan*, de ruitjesstof waarvan de Schotse kilt is gemaakt, is het symbool van Schotland. Samen met de kilt geldt de Schotse ruit zo ongeveer wereldwijd als het symbool van de Schotse identiteit. Zaanstad heeft zijn eigen tartan, en dat is de kleur groen, zo meent Soeters. Zaans groen is een kleur die overal in Nederland herkend wordt en, dankzij de Zaanse Schans, zelfs op vele plekken elders in de wereld, van het Verre Oosten tot de Verenigde Staten. Het is een kleur met een boeiende geschiedenis. Het eerste hout dat in de Zaanstreek werd gebruikt, was inheems eiken. Dat had geen bescherming nodig en was gewoon grijs. Het latere zachte naaldhout dat vanuit Scandinavië werd geïmporteerd, moest wel tegen weer en wind worden gewapend. Dat gebeurde met teersoorten en, door wie zich dat kan veroorloven, met lijnolieverf. Lijnolieverf brengt verschillende kleuren met zich mee: aardkleuren (roodbruin, oranje en geel), maar ook groen als er kopergroen wordt toegevoegd om de verf sterk te maken. Deze tinten kleuren de Zaanstreek tot aan de 20ste eeuw. In de tweede helft van de 19de eeuw komen er veel nieuwe pigmenten op de markt. Er is een brede middenklasse die zich een schilder kan permitteren, en de Zaanstreek toont een bonte verzameling van gele, rode, blauwe en groene gevels. De tinten verbleken aan het begin van de 20ste eeuw, als een periode van armoede aanbreekt. Pas na de Tweede Wereldoorlog wordt de kleur groen weer gebruikt.

Met het huidige Zaans groen is echter wat merkwaardigs aan de hand. De kleur is in de Zaanstreek terechtgekomen toen in de 17de eeuw Amsterdammers zich in de Zaanstreek vestigden om te ontkomen aan de verstikkende gildencultuur in de hoofdstad. Deze 'vluchtelingen' bleven zich echter wel meten aan de grachten. Ze imiteerden in houtbouw de bakstenen halsgevels en gaven ze een groene kleur, geïnspireerd op het donkergroen van de Amsterdamse grachtenpanden

dat als het toppunt van chique werd beschouwd. Het Zaanse groen was echter veel lichter dan het Amsterdamse. Dit verschil bleef drie eeuwen gehandhaafd. Het donkere groen dat nu in de Zaanstreek domineert, is pas tot norm verheven vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw, met de bouw van de Zaanse Schans.

Soeters varieert op de regels die er voor het Zaanse groen gelden. Toch blijft de kleur herkenbaar, omdat hij vernieuwt met respect voor het oude. Vernieuwing is noodzakelijk, zo meent hij, want alleen op die manier kun je de traditie voorzetten en levend houden. Anders wordt het een taal die uiteindelijk door niemand meer gesproken of herkend zal worden.

De openbare ruimte

Het krimpen van ruimte

Architectuur is niet alleen gebouwen ontwerpen, architectuur is ook ruimte maken. Immers, gebouwen die naast en tegenover elkaar staan, vormen een nieuwe (openbare) ruimte. En binnen het gebouw zelf ontstaan ook ruimtes.

Ook bij de indeling van de ruimtes in en rond het stadhuis heeft Soeters goed gekeken naar de Zaanse traditie: hoe zijn de Zaankanters in de loop der eeuwen met de hun toebedeelde ruimte omgegaan? Vervolgens heeft de architect dit gegeven gecombineerd met zijn opvattingen over de ideale indeling van ruimte.

Zaanstad is geen stad in de traditionele betekenis van het woord. Een stad was vroeger een ommuurde vesting. Om die vestiging zo goed mogelijk te kunnen beschermen tegen bedreigingen van buitenaf, moest hij zo compact mogelijk worden gehouden. Met de ruimte werd gewoekerd: kleine pleinen bijvoorbeeld en strakke rooilijnen. Een rooilijn is de lijn die aangeeft waar een gebouw ophoudt en de openbare ruimte begint. De rooilijn in de oude steden was een rechte lijn. De stad had strikte regels. Daar moesten de bewoners zich aan houden. In ruil daarvoor kregen ze bescherming.

Niets van dat alles in Zaanstad. Zaanstad bestaat uit een verzameling nederzettingen die los van elkaar langs de Zaan ontstonden. Aan het water was immers alles wat je nodig had: het was de snelweg waarover je handel kon drijven, je vond er energie om de molens mee aan te jagen, het was de plek waar je scheepswerven bouwde, enzovoort. Had de nederzetting meer ruimte nodig? Dan werd

gewoon een stukje van het weiland afgesnoept. Van een strakke ordening of een rooilijn trok niemand zich iets aan. Het was een beetje een rommeltje. Wel een charmant rommeltje, maar een rommeltje. Dat komt ook doordat de Zaankanters, zo meent Soeters, gewend als ze zijn aan de vrijheid langs de rivier, op eigenzinnige manier te werk gaan. Ze hebben allemaal hun eigen ideeën van hoe het moet en hoe het kan. Dat zie je ook terug in de ruimtelijke ordening.

Dat gebrek aan ordening heeft ook een 'gevaar'. Omdat de rooilijnen alle kanten uit springen, wordt de openbare ruimte niet strak begrensd en niet gearticuleerd. Hij wordt te groot en anoniem. Er is geen contact tussen de mensen die er gebruik van maken. Op dit punt grijpt Soeters in. Hij vindt dat ruimtes intiem moeten zijn. Voorbijgangers moeten elkaar op korte afstand kunnen passeren en oogcontact hebben. Dan kunnen ze elkaar herkennen en op elkaar reageren. Als Soeters het over de openbare ruimte van de stad heeft, streeft hij naar room (het Engelse 'kamer') dat wil zeggen een door wanden omsloten ruimte, in plaats van naar space (ruimte), waarbij gebouwen los in de ruimte staan. Om intimiteit te bereiken, krimpt en omsluit Soeters de openbare ruimte, hij maakt hem kleiner en duidelijk begrensd.

Ruimtes rond het stadhuis

Wat betekent dat voor het stadhuis? Ten eerste dat de lange zijden van het stadhuis, de anonieme 'gesloten' wanden waar geen ingangen zijn maar louter ramen, langs de Provincialeweg en het spoor liggen. Het gebrek aan fysieke verbinding tussen binnen en buiten het gebouw is hier geen probleem, omdat de Provincialeweg en het spoor toch al het domein zijn van respectievelijk de auto en de trein.

De ingang van het stadhuis is aan het Stadhuisplein gepositioneerd op het opgetilde niveau van de buiging. Rondom het Stadhuisplein zijn alle directe openbare en contactfuncties van het stadhuis gepositioneerd, zodat er een maximale interactie is tussen binnen en buiten. De leeszaal van het archief ligt eraan, maar ook de publiekshal en erboven de raadszaal en het grote balkon. De trouwtoren staat er op de hoek met de burgemeesterskamer erboven. Mensen lopen in en uit. Fietsers en voetgangers komen voorbij, op weg van het centrum naar Westerwatering. Reizigers haasten zich naar het bus- en treinstation. 's Zomers zijn er terrassjes, het hele jaar door een grand café. Vlakbij zijn winkeltjes en de vergaderruimten van het hotel. Kortom, hier, in dit relatief kleine gebied, bruist het van het leven. Door al die mensen samen te brengen, in 'tijd en plaats', wordt het gezelliger en ook nog eens sociaal veiliger.

Aan het stadhuis ligt het gemeentearchief. Op de begane grond zijn flinke ramen. Soeters beschouwt ramen als meer dan openingen die het daglicht toelaten. Ze zijn een lijst waarbinnen de mensen binnen te zien zijn voor de mensen die langslopen. De leeszaal van het Gemeentearchief is op de begane grond. Degenen die daar zitten zijn goed zichtbaar vanaf het Stadhuisplein en hebben andersom zelf ook goed zicht op het plein. Hier vindt interactie plaats, wat de openbare ruimte prettiger en sociaal veiliger maakt.

De publiekshal

Wie de publiekshal binnenkomt meldt zich links bij de balie. Het front daarvan bestaat uit quasi doorgezaagde houten planken. Ze verwijzen naar het roemruchte verleden van de Zaanstreek als centrum voor de houtindustrie. Aan het einde van de zestiende eeuw zorgden de machtige Amsterdamse handzagersgilden ervoor dat houtzaagmolens in die stad verboden werden. Ondernemers in de Zaanstreek roken hun kans. De houtzaagmolens schoten als paddestoelen uit de grond. Ze voldeden aan de groeiende behoefte aan hout voor de scheepvaart. In 1630 waren er aan de Zaan 53 houtzaagmolens in gebruik. De Zaan-kanter pasten vervolgens de kennis van molenbouw ook op andere bedrijfstakken toe, in onder meer verf- en papiermolens. Op het hoogtepunt, halverwege de 17de eeuw, telde de Zaanstreek meer dan 900 molens. Door deze ontwikkeling wordt de Zaanstreek beschouwd als het oudste industriegebied van Europa.

De publiekshal is ruim en hoog. Majestueus, maar toch intiem dankzij de details, de leestafels en de wijze waarop de balies gepositioneerd zijn. Doordat de kap op het achterste deel van de publiekshal van glas is krijgt het daglicht alle kans om vanaf grote hoogte binnen te vallen. Daglicht is een terugkerend thema in het stadhuis. Soeters heeft ervoor gezorgd dat het zoveel mogelijk vrij spel heeft. Op de achtergrond valt de oranje trap op. Hij leidt naar de tweede verdieping, naar de foyer. Van daar loopt een brede balustrade naar de raadszaal. Op welk niveau je je ook bevindt in de hal, overal kun je contact maken met de tegenoverliggende verdiepingen en heb je vrij zicht op de begane grond, waar het steeds een gezellige drukte is.

De trouwzaal

De trouwzaal heeft aan weerszijden een rij kolommen, waardoor hij in drie delen, drie beuken is verdeeld. Opvallend is het

rondlopende goudkleurige houten plafond. Het is een zogenaamd tongewelf. De indeling en het tongewelf zijn geïnspireerd op de Zaanse kerken. Vanuit de trouwzaal is een prachtig uitzicht op het centrum. Aan die kant is ook het trouwbalkon. De balustrade is versierd met twee kussende walvissen. Ze zijn een variatie op het wapen van Zaanstad, dat twee walvissen heeft die met de staart tegen elkaar staan. De walvissen verwijzen naar de vooraanstaande plaats die de Zaanstreek in de walvisvaart innam. Nederland begon daar al in de 17de eeuw mee. In de 18de eeuw leverde Zaandam na Amsterdam de meeste schepen. De fluitschepen die de walvisvaarders gebruikten werden 's winters opgelegd in Zaandam. In het voorjaar werden ze daar uitgerust voor de lange tocht naar de noordelijke zeeën. Later, toen het IJ dichtslibde, verplaatste deze activiteit zich naar Amsterdam.

Vanuit de trouwzaal loopt een trap naar beneden. Tulpen in rood, wit en blauw vormen de leuning. Aan weerszijden van de gevel boven het balkon bevinden zich twee trouwringen. Op de punt van de gevel grijpen de ringen in elkaar. Boven de trouwzaal bevindt zich de burgemeesterskamer.

De raadzaal

Ook de raadzaal heeft een tongewelf: een rond lopend plafond. Ditmaal is de kleur mosterd-geel. Het licht valt naar binnen door acht dakkapellen. Elke dakkapel is versierd met een wapen: één voor elke voormalige gemeente en één voor Zaanstad zelf. Elke dakkapel heeft aan de binnenkant een soort trechter, die het zonlicht gebundeld de raadzaal in stuurt. Zodoende is er in de loop van de dag een steeds andere lichtinval, die bepaald wordt door de stand van de zon aan de hemel.

Rondom de raadzaal lopen gangen. Vanaf de vierde verdieping bieden ronde ramen vrij zicht op de volksvertegenwoordigers. Op de derde verdieping zijn het Franse balkonnetsjes. Op die verdieping bevinden zich ook de wethouderskamers, aan weerszijden van de raadzaal. Als de bestuurders van Zaanstad daar rondlopen, hebben ze vrij zicht op de raadzaal. Soeters bereikt zo dat er steeds interactie is tussen de verschillende ruimtes.

Het stadhuis als werkplek

De Domineestuin

De werkplekken van de gemeenteambtenaren zijn verdeeld over acht huizen van vijf verdiepingen hoog. De rangschikking van de acht gebouwen is geïnspireerd op de Domineestuin in Zaandijk. De Domineestuin is een smal pad met aan weerszijden vrijstaande huizen. Al die huizen hebben een eigen karakter, maar samen vormen ze een eenheid. Het pad is het bindende element; het is de gemeenschappelijke ruimte waar de bewoners elkaar ontmoeten.

De huizen van het stadhuis zijn net als de Domineestuin aan weerszijden van een 'pad' geplaatst. Het pad is in dit geval de glazen flexibele werkruimte die tussen de huizen doorloopt en ze met elkaar verbindt. Net als in de Domineestuin speelt zich hier het dynamische 'publieke leven' af waar de ambtenaren elkaar ontmoeten. Er zijn zitjes, lounges, tijdelijke werkplekken, koffieautomaten en vergadertafels. Het bruist er van het leven, terwijl in de huizen de rust van de besloten werkomgeving heerst. Hoe verder je in de huizen komt, hoe rustiger het wordt. Achterin de huizen, dat wil zeggen het deel dat aan de ene kant uitkijkt op de Provincialeweg en aan de andere kant op het spoor, zijn de concentratieruimtes waar mensen in afzondering kun werk kunnen doen.

Interactie

Interactie is een ander belangrijk principe. Doordat de flexibele werkruimte, die de verbinding vormt tussen de verschillende werkhuizen, geheel glasachtig is kun je vandaar uit bij de werkhuizen naar binnen kijken. Je kunt zien wie er werkt. Door de toepassing van vides in de flexibele werkruimte is er ook contact mogelijk tussen de verschillende boven elkaar gelegen verdiepingen. Deze indeling verlevendigt de open ruimtes en bevordert de interactie tussen de mensen die hier werken of zitten.

Interactie is er ook tussen de verschillende huizen. Door de vele ramen kun je zien wie op dezelfde verdieping in het aangrenzende huis zit. De afstand is zodanig dat die persoon herkenbaar is. Het is geen vage vlek, maar een individu.

Een eigen identiteit

Er is alles aan gedaan om de individualiteit van de huizen te benadrukken en ze van elkaar te onderscheiden. Net als in de Domineestuin hebben alle huizen hun eigen karakter. Ze zijn herkenbaar. Wie door de centrale verbindingruimte loopt, kan zich eenvoudig oriënteren. In het begin zal dat nog even wennen zijn, maar na enige tijd weet iedereen precies waar hij of zij zich bevindt. Geen anonieme kantoorgangen dus, maar een wisselend zicht dat steeds houvast biedt.

Herkenbaarheid is ook bereikt door elke verdieping een eigen vloerbedekking te geven. Van boven naar beneden verschieten de kleuren van donker naar licht: de eerste verdieping is de 'grond', dan 'onder water', vervolgens 'oever' en de vierde verdieping de 'lucht'. Ook de huizen hebben elk hun eigen kleur vloerbedekking. 's Avonds, als de ruimtes verlicht zijn, reflecteert de kleur van de vloerbedekking op de plafonds, zodat de binnenkant van de huizen ook van buitenaf een eigen identiteit heeft.

gemeente Zaanstad
Communicatie

Stadhuisplein 100, 1506 MZ Zaandam

T 14 075
antwoord@zaanstad.nl
www.zaanstad.nl

Vormgeving en productie:
LassooyDesign BNO
Fotografie: Mike Bink Fotografie

